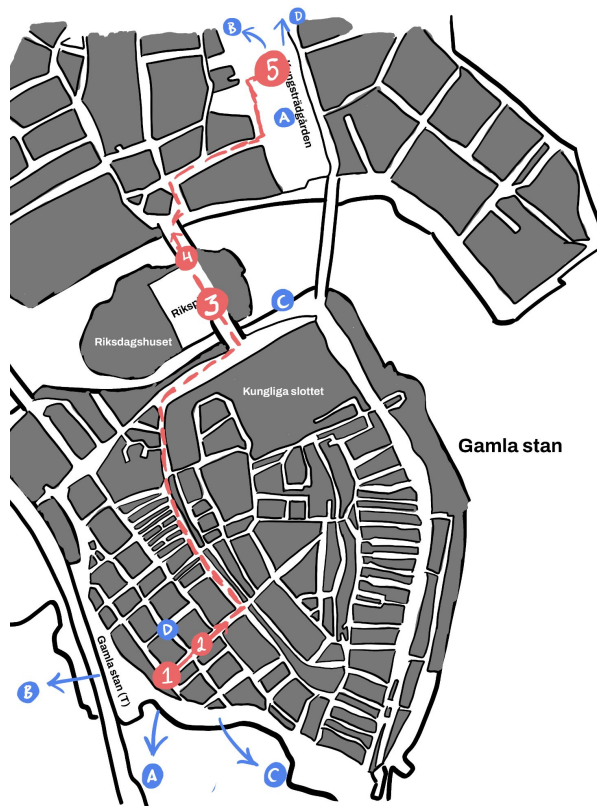

Den arbetande staden

- en stadsvandring om arbete och arbetsvillkor i Stockholm under 150 år

Karta och platser på stadsvandringen

Platser på stadsvandringen

1. Mälartorget, Gamla stan

- A. Hornsgatans början
- B. Münchenbryggeriet
- C. Saltsjöbaden
- D. Lilla Nygatan 14

2. Promenad till riksdagen

3. Riksplan, Riksdagshusets baksida

4. Promenad till Kungsträdgården

5. Kungsträdgården

- A. Stora scenen
- B. Gallerian, Hamngatan 37
- C. Strömkajen
- D. Kungsgatan

1. Mälartorget, Gamla stan

1. A. Hornsgatans början (titta upp mot Slussen)

Fackföreningar bildas

I slutet av 1800-talet flyttade många människor från landet till staden för att jobba i de fabriker som börjat byggas. Arbetet var ofta tungt och slitigt med dåligt betalt. Arbetsgivarna bestämde i stort sett allting och möjligheterna att påverka sin arbetssituation var väldigt små. Under den tiden började arbetarna bilda fackföreningar och organisera sig för bättre arbetsvillkor, högre löner, betald semester och åtta timmars arbetsdag.

Det var förbjudet med demonstrationer inne i staden. Därför höll de tidiga fackföreningarna sina möten utanför stadsgränsen. August Palm var en av arbetarrörelsens första ledare. Som en humoristisk protest mot demonstrationsförbudet satte han år 1887 in en annons i tidningen med texten "Sällskap önskas till en morgonpromenad från mitt hem på Saltmätargatan ... via Hornsgatan till Liljeholmsbron där en blåsorkester möter upp och vi äter en frukost i det gröna".

Den första fackföreningen, Typografiska föreningen i Stockholm, bildades 1846. Landsorganisationen LO bildades 1898 och samlade fackföreningarna för de olika arbetaryrkena. Arbetsgivarna började också organisera sig och Svenska Arbetsgivareföreningen bildades 1902.

Arbetare på Barnängens tekniska fabriker på Södermalm 1894.

Foto: Axel Rydin, Stadsmuseet i Stockholm.

Sällskap önskas

till en morgonpromenad, som jag Pingstdagsmorgonen kl. 8 företager från min bostad i Saltmätaregatan öfver Adolf Fredriks kyrkoplan, Drottninggatan, Fredsgatan öfver Vasabron, St. Nygatan öfver Slussplan, Södermalmstorg och Hornsgatan. Vid Liljeholmsbron möter oss en musikkår, som spelar upp en marsch och så bär det åstad till en plats i det gröna, der medförd frukost ätes. De som önska göra sällskap till denna angenäma morgonpromenad anmodas infinna sig bestämdt kl. 8.

Kl. half 9 passeras Södermalmstorg och vid Liljeholmen inträffar jag kl. 9

Aug. Palm.

August Palms annons med rubriken "Sällskap önskas".

1. B. Münchenbryggeriet (det stora röda huset på andra sidan vattnet)

Konflikter på arbetsmarknaden

Münchenbryggeriet är en av alla fabriker som fanns i Stockholm under det tidiga 1900-talet. Fönstren är stora för att släppa in mycket ljus då det inte fanns elektricitet.

Under det tidiga 1900-talet skedde flera stora konflikter på arbetsmarknaden. Arbetarna strejkade och arbetsgivarna svarade med att stänga ute de strejkande från arbetsplatserna.

1901 bildades på Münchenbryggeriet en av de första fackföreningarna för kvinnor, som leddes av Anna Johansson-Visborg, "Bryggare-Anna". En viktig fråga var lika lön för lika arbete. Kvinnor tjänade hälften så mycket som män.

Arbetare på Münchenbryggeriet ca 1900–1910.

Foto: Nilsson, N, Stockholms stadsmuseum.

”Bryggar-Anna”

Foto: TT

Under storstrejken 1909 strejkade en stor mängd yrkesgrupper, till exempel spårvagnsförare och tvätterskor. Storstrejken blev dock en motgång för facken, då de var tvungna att avbryta strejken utan att de fått igenom sina krav. Detta på grund av att strejkkassan som användes för att ge ekonomisk ersättning till de som strejkade tog slut. 1922 skedde en annan stor strejk bland landets telefonister.

Strejkande i Lill-Janssskogen under storstrejken 1909.

Strejkande telefonister 1922.

Foto: Arbetarrörelsens arkiv.

C. Saltsjöbaden (titta mot Djurgårdsbåtarna)

Saltsjöbadsavtalet 1938

Från Slussen kan du ta dig till Saltsjöbaden med buss och Saltsjöbanan.

1938 möttes fackföreningarnas och arbetsgivarnas representanter på Grand Hotel i Saltsjöbaden. Där skrev de under det så kallade Saltsjöbadsavtalet om reglerna på arbetsmarknaden. Det ledde till en lång period av fred och samarbete på arbetsmarknaden. Detta var starten för **den svenska modellen** där fack och arbetsgivare gör upp om reglerna på arbetsmarknaden. Under denna period blev det vanligare med **kollektivavtal**, ett avtal mellan fack och arbetsgivare om villkoren för en hel bransch eller en enskild arbetsplats.

Saltsjöbadsavtalet undertecknas
av representanter från LO och
SAF 1938.

Foto: Meyerhöffer, Wikipedia.

D. Lilla Nygatan 14, Sacos kontor (titta mot Gamla stan)

Tjänstemännen organiserar sig

På 30-talet började även tjänstemännen att organisera sig fackligt och fler och fler tjänstemän fick kollektivavtal. En viktig fråga var pensioner. Tjänstemännens fackliga arbete var partipolitiskt obundet. Den första fackföreningen för tjänstemän var Svenska kontoristförbundet som bildades 1923. 1944 bildas Tjänstemännens centralorganisation, TCO, och 1947 Sveriges akademikers centralorganisation, Saco. Dessa centralorganisationer för tjänstemän finns än idag och organiserar yrkesgrupper som t.ex. socionomer, lärare och ingenjörer. Offentliganställda fick rätt att strejka och teckna kollektivavtal först 1966 vilket är långt senare än andra yrkesgrupper.

Sacos informationsmöte på
Handelshögskolan 1952.

Foto: Yngve Karlsson,
Stadsmuseet i Stockholm.

2. Promenad till riksdagen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vilka olika sorters jobb finns det i Stockholm?

Hur många kan ni komma på?

Hur tror ni arbetsvillkoren ser ut för de olika typerna av jobb?

Vem har störst ansvar för att folk har det bra på jobbet? Arbetsgivarna, de anställda eller politikerna?

3. Riksplan 1, Riksdagshusets baksida

Lagar på arbetsmarknaden

I Sverige görs mycket av reglerna på arbetsmarknaden upp i förhandlingar mellan fack och arbetsgivare utan att staten lägger sig i. Men det finns även ett antal tillfällen då viktiga lagar för arbetslivet har stiftats av riksdagen. Några av dessa är:

1919 Arbetstidslagen. Fastställde 8 timmars arbetsdag och 48 timmars arbetsvecka. Denna har senare uppdaterats till 40 timmars arbetsvecka, rätt till regelbundna pauser och särskilda regler för nattarbete.

1928 Lagen om kollektivavtal

1936 Lagen om förenings- och förhandlingsrätt

1974 Förtroendemannalagen

1976 Lagen om medbestämmande i arbetslivet, MBL, ger de anställda genom facket rätt att ta del av information och förhandla om större förändringar på arbetsplatsen.

1977 Arbetsmiljölagen, AML. Den säger att arbetsgivaren är ansvarig för att arbetsplatsen är trygg och säker för alla som arbetar där, samt att arbetsgivare ska samarbeta med skyddsombuden som är de anställdas företrädare i arbetsmiljöfrågor.

1977 Semesterlagen

1982 Lagen om anställningsskydd, LAS. Reglerar när en arbetsgivare får säga upp anställda och vad som krävs för uppsägning.

1995 Föräldraledighetslagen

2009 Diskrimineringslagen

2018 Dataskyddsförordningen, GDPR, som reglerar hantering av personuppgifter.

De här lagarna gäller alla som arbetar i Sverige. Men många arbetstagare i Sverige har fler rättigheter genom de kollektivavtal som tecknats mellan fack och arbetsgivare för en bransch eller på en arbetsplats.

4. Promenad till Kungsträdgården

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vad är det viktigaste för att trivas på jobbet?

Lönen, arbetsuppgifterna, kollegorna eller att kunna påverka saker?

Vad är en god arbetsmiljö?

5. Kungsträdgården

A. Stora scenen

Samförstånd och konflikter på arbetsmarknaden

Sedan Saltsjöbadsavtalet råder för det mesta samförstånd på den svenska arbetsmarknaden och mycket blir löst av arbetsgivare och fack i förhandlingar. De flesta arbetsplatser har kollektivavtal, och så länge ett sådant råder är det inte tillåtet att strejka.

Men ibland uppstår det ändå större konflikter, som till exempel strejken i Malmfälten i Norrbotten 1969. Strejken var en vild strejk utan tillstånd och riktades mot den höga arbetstakten och detaljstyrning av arbetet. Strejken fick mycket uppmärksamhet och gruvarbetarna fick igenom sina krav. Under 70-talet ledde problemen med arbetsvillkoren inom industrin till två nya lagar som stärkte de anställdas villkor och ställning på arbetsmarknaden: lagen om anställningsskydd, LAS, och medbestämmandelagen, MBL.

B. Gallerian, Hamngatan 37 (titta ditåt)

Toy R Us-strejken och industriavtalet

I gallerian på andra sidan Kungsträdgården har det länge legat olika leksaksbutiker.

1994 öppnade den amerikanska leksakskedjan Toys R Us i Sverige. De ville ha en mer amerikansk företagsmodell och vägrade skriva kollektivavtal. Då inledde fackförbundet Handels en strejk och andra förbund gjorde sympatiåtgärder.

Transport stoppade elleveranser, Kommunal sophämtningen och Finansförbundet de ekonomiska transaktionerna. Till sist tecknade Toys R Us kollektivavtal med Handels. Avtalet skrevs under på Berns inte långt härifrån. Nyligen etablerade sig Amazon i Sverige och en oro fanns för att en liknande situation skulle uppstå, men på underleverantörernas lager i Eskilstuna finns kollektivavtal.

En stor framgång för fackföreningarna skedde 1997. Då slöts det första industriavtalet mellan fack och arbetsgivare inom industrin. Detta är normgivande för lönenivån för hela arbetsmarknaden och har inneburit stora löneökningar.

C. Strömkajen (titta ditåt)

Vaxholmskonflikten

Härifrån går båtarna till Vaxholm. En motgång för fackföreningarna skedde i Vaxholmskonflikten 2004. Ett lettiskt byggföretag vägrade teckna avtal om svenska löner med fackförbundet Byggnads. EU-domstolen dömde till fackets nackdel och sa att det inte är tillåtet med strejk eller andra åtgärder om det finns ett utländskt kollektivavtal. Sveriges lag ändrades men justerades senare så att fackliga åtgärder får göras i vissa fall. Under samma tid ledde höjda a-kasseavgifter till att facket tappade många medlemmar.

D. Kungsgatan (titta ditåt)

Nya utmaningar för facken

På Kungsgatan här intill protesterade taxichaufförer 2022 mot arbetsvillkoren hos Uber, Volt och andra appföretag.

Idag är de flesta som arbetar med i facket och majoriteten av arbetsplatserna har kollektivavtal. Men det har blivit vanligare med korta osäkra deltidsanställningar samtidigt som fackens medlemsantal går ned. Facken arbetar aktivt för att rättigheterna i arbetslivet ska gälla även dem som arbetar under osäkra arbetsvillkor.

Taxiunionen protesterar mot arbetsvillkoren hos Uber och Bolt 2022.

Foto: Taxiunionen.

Gigekonomi

I gigekonomin jobbar du på kortare uppdrag. Det har tidigare främst gällt jobb inom service, som matbud, men sprider sig nu till allt fler områden. Detta kan leda till osäkra arbetsvillkor och dålig arbetsmiljö. Gigekonomi handlar om sättet att erbjuda eller acceptera erbjudanden om jobb och att digital teknik används för att organisera och förmedla tjänster. Som gigjobbare kan du ha mer eller mindre säkra anställningsformer, som kan se olika ut beroende på vilket företag du arbetar för. Vissa företag kan vara arbetsgivare med kollektivavtal och schyssta arbetsvillkor, andra har inga avtal alls. Villkoren kan även skilja sig åt för olika uppdrag inom samma företag. 2021 skrev Svenska Transportarbetareförbundet ett kollektivavtal med Foodora, vilket var det första i världen, men det gäller dock inte alla som arbetar i företaget.

Det är viktigt att ta reda på vad som gäller om du ska gigjobba. I dag kan du till exempel gigjobba som bilbud eller cykelbud, skruva ihop möbler eller klippa gräs. Men du kan också jobba med mer kvalificerade arbetsuppgifter som programmering och marknadsföring.

Diskutera

Vad är det viktigaste att tänka på när du söker jobb?

Vad är ditt drömjobb?

Några saker det kan vara bra att tänka på när du ska jobba:

Skriv alltid ett anställningsavtal.

Förhandla din lön.

Jobba aldrig gratis.

Ha koll på dina arbetsvillkor.

Kolla om det finns ett kollektivavtal.

Ring facket innan något händer.

Ta reda på mer

På arbetslivskoll.se hittar ni bl.a. följande material som passar bra om ni vill jobba vidare med teman kring arbetsvillkor och arbetsmiljö.

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Arbetsmiljö – Så funkar det med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

På lika villkor – jämställdhet genom livet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Serien A–Ö om arbetslivet med tillhörande lärarhandledning.

Filmerna *Vanliga frågor och svar del 1 och 2* med tillhörande lärarhandledning.

Filmen *Gigekonomin* med tillhörande lärarhandledning

På arbetslivskoll.se hittar ni alla våra material om arbetsliv och arbetsmiljö

© Arena Skolinformation 2024

Text: Staffan Kahn

Grafisk form: Simon Karlsson